



COVID-19 SONRASI KENT VE KENT PLANLAMA

Prof. Dr. Handan TÜRKOĞLU

İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Sağlıklı Kentler Birliği Danışma Kurulu Üyesi

Küresel ve bölgesel ölçekte insanlar ve yerleşmeler üzerinde etkili olan COVID-19 sürecinde ülke sınırları, kent sınırları kamusal mekanlar, meydanlar, sokaklar, parklar mecburi durumlar dışında kapatılmış; ulaşım, ticaret ve sanayi faaliyetleri büyük ölçüde durmuştur. Terkedilmiş kentsel mekanlar, meydanlar, sokaklar, caddeler, alışveriş merkezleri alışılmadık düzenlerinin dışına çıktılar.

Bu süreçte günlük hayatın devamı için teknolojik imkanlar seferber edildi. Eğitim, alışveriş, iş yaşamı online olarak sürdürüldü. Bu durum kentlere ve yaşama pratiklerimize dair büyük bir değişimin sinyalini vermekte ve kentlerin geleceği için yeni senaryolar üretmeye imkan tanımaktadır.

Bölgesel ve Kentsel Ölçekte Değerlendirme:

Sürdürülebilir gelişme herkes için eşit, güvenli, sağlıklı, üretken ve sürdürülebilir bir ekolojik çevre, sosyal, ve ekonomik sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmaktadır. Öte yandan günümüzde kullanıcıların ırk, renk, ulusal köken veya gelirinden bağımsız hakkaniyetli muamele görmesi konusu gündeme gelmekte tüm planlama yaklaşımlarında hem sürdürülebilirlik hem de kapsayıcı yaklaşım vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilir gelişme tüm toplumun halihazırda ve gelecekte sağlık ve esenliğini amaçlar. Sürdürülebilir kent sosyal, ekonomik ve fiziksel gelişmesini sürdürebilen kenttir. Sürdürülebilir kent aynı zamanda afetlere ve çevre kirliliğine karşı güvenli ve ekolojik değerlerini koruyan yaşam kalitesi yüksek bir kenttir (UN, 2001). Bu çerçevede kentlerin bir yandan afetlerin etkilerine karşı dayanıklı olması diğer yandan içinde yer aldıkları çevrede ekolojik, ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilirliklerini sağlamaları önem kazanmaktadır.



Sürdürülebilirlik yaklaşımının üç ayağından biri **ekolojik** sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Pandemi sürecinde her ülke ve kent için doğanın ve tarım alanların korunmasının önemi ortaya çıkmıştır. Bundan böyle ülkesel düzeyde verimli toprakların korunması, tarım faaliyetleri ve tarımsal üretimin organizasyonu gibi konular gündemimizde daha fazla yer tutacaktır. Sadece salgınlarda değil diğer tüm afetlerde gıda sıkıntısı yaşanmaması için kentsel alanlar ve çevreleri dahil gıda üretimine yatırım yapılması, tarımsal üretim, hayvancılık ve balıkçılık gibi faaliyetlere devlet desteğinin artmasının risklerin azaltılması açısından önemli olacaktır. Yanısıra temiz su ve enerji sağlanması ve tasarrufu sistemin en önemli parametreleri olarak yerini alacaktır. Katı atıkların çevreyi kirletmemesi için alınacak önlemler, atık yönetimi gibi konuların öne çıkması beklenebilir.

Sürdürülebilirliğin ikinci ayağı olan **ekonomik** sürdürülebilirlik kapsamında ise yerel ekonomilerin ve kendi kendine yeter olmanın önemi ön plana çıkmıştır. COVID-19 sürecinde mal ve gıda akımları yavaşlamıştır. Belli bazı afetlerde uygulanan 'kilitlen' yaklaşımı ülkeler şehirler ve evler için uygulandığında kendi kendine yeterli olmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreçte aynı zamanda üretim ve dağıtım mekanizmalarının güçlü olduğu ortamların daha destekleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu tür afetlerle mücadelede herkesin yaşamını sürdürebilmesi için gelirinin olması ve bu kapsamda yerel ekonomilerin istihdam anlamında güçlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bilindiği gibi COVID-19'un ekonomik etkileri oldukça ağır oldu, tüm ülkelerde işsiz kalacaklar için olanaklar yaratılması gibi konular gündeme geldi.

Sürdürülebilirliğin üçüncü ayağı olan toplumsal **eşitlik** kapsamında sınıflar arasında eşitsizliğin giderilmesi, her bireye yaşayabileceği bir evin ve bir gelirin sağlanması, dezavantajlı grupların yaşamlarını sürdürebilmeleri için destek verilmesi gibi konular öne çıktı ve bu durumun sadece eşitsizliklerin giderilmesi için değil artık kamu sağlığı için yapılması gerektiği de anlaşıldı. Bu kapsamda toplumsal dayanışma, sosyal iletişim ve sosyal ağlar, kent konseyleri çerçevesinde oluşturulan çalışma grupları ve katılım modelleri güncelliğini korudu. Kapanma döneminde kent ölçeğinde suç istatistiklerinde düşme kaydedilirken özellikle kadınlara, yaşlılara ve yoksullara yönelik tehditler tartışılmaya başlandı.



Hastalıklar ve yerleşmeler arasındaki ilişkinin önemi 1990'dan beri WHO Sağlıklı Kentler Hareketi içinde kentsel tasarım ve kent planlama üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Uluslararası ortamda özellikle Avrupa'da sağlıklı kentler politikaları sürdürülebilirlik politikalarının tam merkezinde yer almaktadır. Sağlıklı kentler hareketi içinde sağlıklı çevrelerin yaratılması kapsamında şehir planlamanın önemi ilk kez 1980'lerde Barton ve arkadaşları tarafından gündeme getirilmiştir (Barton and Grant, 2006).

Sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesi kişiye bağlı etmenlere bağlı olduğu gibi sağlıklı bir çevre ile birlikte mümkündür. Çevresel faktörler bir başka deyişle sağlığın sosyal belirleyicileri ise, fiziksel çevre koşulları; içme ve kullanma suyu, atıklar, konut sağlığı, iklim koşulları, hava kirliliği, yiyecekler, kamuya açık yerlerin durumu, eksik sosyal donatı ve rekreasyon alanları, kalitesiz yaya yolları, sosyal ilişkilerin zayıflığı gibi konuları kapsar. Koşullarda bozulma hastalık için zemin hazırlar. WHO'nun bir kentin sağlıklı olabilmesi için ortaya koyduğu genel ilkeler aşağıda belirtilmektedir (WHO, 1997):

Sürdürülebilir bir eko-sistem,

Temiz, kaliteli ve güvenli fiziksel çevre

Temel ihtiyaçların karşılandığı toplum (yiyecek, su, barınma, gelir, güvenlik, iş);

Deneyimlere ve kaynaklara erişim ve iletişim

Güçlü bir kentsel ekonomi

Kentin özellikleri ile ilişkilendirilmiş bir kent formu

Tarihsel ve kültürel mirası korunmuş bir kent

Güçlü ve destekleyici toplum yapısı

Yaşayanların kendilerini etkileyen konularda kararları değiştirebilecek katılım

Optimum seviyede kamu sağlığı, tedavi ve sağlık sistemine erişim,

Az hastalık ve daha çok sağlıklı birey,

COVID-19'un kentlere olumsuz etkilerinin azaltılması ve kentlerin daha yaşanabilir olması kapsamında; iklim değişikliği ile mücadele, ekonomi ve iş olanakları, turizm ve ticaret sektörünün geleceği, sağlık sektörünün güçlendirilmesi ve kapsayıcı ve erişilebilir olmalarının sağlanması, belli yaş gruplarının erişilebilirliğinin artırılması,



eğitim sektörünün teknoloji kullanımını ağırlıklı olarak yeniden organizasyonu, kentsel yoğunluğun azaltılması, herkese konut hakkı çerçevesinde satın alınabilir konut üretimi gibi konularda yoğunlaşacağı anlaşılmaktadır.

Mahalle Ölçeğinde Değerlendirme:

Günlük yaşamın geçtiği konut çevreleri açısından bir değerlendirme yapıldığında kentsel yaşam kalitesinin temel unsurları olan, temiz, kaliteli güvenli bir kentsel çevre, erişim ve iletişim olanakları, sosyal ilişkileri güçlü ve destekleyici toplum yapısı değerlendirme ölçütleri olarak kullanılabilir.

Yaşam kalitesi kavramı, modern hayatın gelişimi ve toplumların çağdaşlaşmasıyla birlikte gündeme gelen ve gelişen bir kavramdır. Araştırmalar teknolojinin gelişmesi ve gelir seviyesinin yükselmesiyle birlikte, maddi zenginliğin yaşam kalitesinin tek başına bir göstergesi olmadığını; mekansal, sosyal ve hatta politik faktörlerin de bireylerin yaşam kalitesinde etkili olduğunu göstermektedir (Paccione, 2003) Aynı zamanda yerel ve ulusal gündemlerde ve Avrupa Birliği ajandalarında önemli bir yer tutan bir kavramdır (SELMA, 2004). Sosyal ve ekonomik politikalar üzerinde güçlü bir etkisi olan yaşam kalitesi kavramı, şehir ve bölge planlaması, sosyal ve ekonomik göstergelere ilişkin araştırmalar, zihinsel ve bedensel sağlık alanındaki araştırmalar gibi birçok farklı araştırma ve çalışma alanının kapsamına girmektedir Yaşam kalitesi alanında yoğunlaşan araştırmaların odak noktasını insanlar ve gündelik hayatın süregeldiği çevre arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Diğer yandan, yaşam kalitesinin önemi, sürdürülebilirlikle yakından ilişkisi ve sürdürülebilirliği konu alan araştırma ve uygulamaların öneminin giderek artmasına bağlı olarak da yükselmektedir. Yaşam kalitesi araştırmaları, özellikle planlama, kentlerin dönüşümü ve konut alanlarının planlanması alanlarında, bilimsel veriye dayalı politikalara dayanan sürdürülebilir uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelik iyi bir araç olmaktadır. COVID-19 sonrası konut alanlarının tasarlanması ve planlamasında öne çıkan konular:



Kaliteli ve güvenli konut ve konut çevrelerinin varlığı:

Güvensiz ve kalabalık barınma koşullarının sağlığı olumsuz etkilediği bilinmektedir. Aşırı yoğunluk ruh sağlığı, fiziksel sağlık ve kazalar ile yakından ilişkilidir. Yanlış yer seçimi suç ve vandalizm gibi olayları tırmandırır. Yüksek katlı konutlar ruh sağlığı üzerinde kötü etkiler yaratabilir ve sosyal izolasyon ile birleştiğinde depresyona ve sağlığın bozulmasına neden olabilir.

Yeterli barınma alanı ve temel donatıların varlığı esastır. Sağlık, eğitim ve dinlenme alanları gibi toplumsal kullanım için uygun yerler planlanmalıdır. Uygun barınma imkanları özellikle de çok küçük yaştakiler ve ileri yaştakiler için çok büyük bir öneme sahiptir, zira küçük yaşta yaşanan sağlık sorunlarının etkileri bir ömür boyu sürmektedir. Çevresel faktörlerden, hijyen eksikliğinden, binalardaki şartlardan ve şehir alanlarından kaynaklanan hastalıkların varlığı bilinmektedir. 1900'lerin başındaki salgınlar da şehir salgınlarıydı. Sağlıksız ortamlarda yayıldılar. Salgın sonrası salgınlarla mücadele için altyapı, kanalizasyon ve su sistemleri sağlıklaştırıldı.

COVID-19 sürecinde salgın yoğunluğu yüksek kentsel alanlarda kolay yayılma göstermiştir. Hemen herkesin açık hava ile temas ihtiyacı doğmuştur. Yukarıda belirtilen hususların önemi bir kez daha ortaya çıktı. Yüksek katlı bloklara olan tercih azalırken tercihan açık hava ile kolay ilişki kurulabilecek 4-5 katlı konut tipleri tercih edilmeye başlandı. Konutlarda balkon ve terasların varlığı önem kazandı. Yapı ve nüfus yoğunluğu kontrolünün gündeme gelmesi yoğun ve sağlıksız konut alanlarının rehabilite edilmesi veya yeni yapılacak konut alanlarında yoğunluğun optimum düzeyde tutulması uygun olacaktır. Sağlıklı konut alanları için optimum nüfus yoğunluğu için hektarda 350-450 kişi, yapı yoğunluğunun TAKS (Taban Alanı Katsayısı)0.30, KAKS (Kat Alanı Katsayısı) 1.50 önerilmektedir.

Yaya olarak pek çok hizmetlere yüksek düzeyde erişilebilirlik:

Kamu hizmetlerine erişim imkanları sınırlı olduğunda özellikle toplumdaki yaşlılar, kadınlar, çocuklar, özürülüler ve etnik azınlıklar gibi gruplar negatif etkilenir. Şehir dışındaki alışveriş merkezlerinin sayısının artması arabaya bağımlılığı artırır ve yerel



tesislerin zarara uğramasına sebep olur. Farklı ulaşım imkanları yaratmak, özellikle yayalar için, bisiklet sürücüleri için ve toplu taşıma ile yerel tesislere ulaşımı kolaylaştırmak, güvenli ve çevre dostu yaya ve bisiklet yollarını güçlendirmek ve trafik konusunda önlemler alarak trafiği yavaşlatmak, sakinleştirmek ve insanların oturduğu semtlerde araç hızını düşürmek yararlı olmaktadır. Arabalara olan bağımlılığı azaltmak ve fiziksel egzersizi arttırmak kalp hastalıkları ile diğer kronik hastalıkları azaltabilir.

Bu süreçte yürüme mesafesinde ihtiyaçlara erişme konusu çok önem kazandı. Çevrede yer alan temel donatılara erişim salgının olumsuz etkilerinin azaltılmasında çok destekleyici oldu. Örneğin yürüme mesafesinde alışveriş mekanları ve açık pazarların, bakkal ve semt marketleri, fırınların varlığı ihtiyaçların temini için çok yararlı oldu.

Yürüme mesafesinde yeşil alan ve açık alan varlığı:

Mahalle, semt ve kent parkları ve kentsel açık alanlar konut alanlarında sosyal açıdan, sağlık açısından ve estetik açıdan önemli yararlar sağlar. Park kullanımı aynı zamanda fiziksel aktiviteyi artırır Fiziksel aktivite aynı zamanda kalp hastalıklarını azaltır ve ruh sağlığını düzeltir.

COVID-19 sonrası her bireyin açık alana kolayca erişebilirliği olması gerektiği, parkların ve doğa ile temasın her birey için hayati önemi olduğu anlaşılmıştır. Açık alanlarda gerektiğinde sosyal mesafe sağlanabilmesi için kişi başı yeşil alanın 7-10 m² olması uygun olacaktır.

Sağlık sisteminin ve diğer sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi:

Toplum sağlığı daha az hastalık hedeflerken optimum sağlık sistemi öngörür. COVID-19 sonrasında sağlık sisteminin bu tür salgınlara karşı güçlendirilmesi yeterli ve erişilebilir sağlık donatısı, güçlü bir sağlık sistemi gündeme gelecektir.

Sağlık servislerinin yanısıra eğitim, kültür gibi sosyal donatıların desteklenmesi, uzaktan eğitim ve kültür faaliyetlerini destekleyecek teknolojik altyapının güçlendirilmesi yararlı olacaktır.



Güçlü, bilinçli toplum ve sosyal ilişkilerin varlığı:

Sosyal ilişkiler, barınma alanlarının duyarsız bir biçimde yenilenmesi, yerleşik toplulukların dağıtılması, yaya ulaşımını engelleyecek bariyerler, büyük ticari yapıların oluşturulması ile zayıflar. Sosyal ilişkiler insanların tanışabilecekleri güvenli sosyal alanların ve ağların varlığı ile kolaylaştırılabilir.

Sosyal ilişkileri destekleyici çevreler bireyin sağlığına olumlu etkilerde bulunur, herhangi bir hastalıktan sonra sağlığını yeniden kazanmasını hızlandırabilir, depresyonu ve kronik hastalıkları azaltabilir.

COVID-19 mücadelesinde sosyal ağların güçlü olması çok yarar sağladı. Özellikle yaşlılar ve yalnız yaşayanlar için yapılan yardımlar bu ağları güçlü tutan belediyeler için kolaylık sağladı. COVID-19 sonrasında katılımcı modellerin benimsenmesi, yoksullukla mücadele, acil durumlarda yardımlaşma, dezavantajlı gruplar için sosyal ağlar oluşturulması beklenmelidir.

Sonuç

Özetle kent ve kent planlama yaklaşımı COVID-19 sürecinden etkilenecektir. Bu kapsamda aşağıda belirtilen konuların geçmişten daha fazla olarak gündemimize girmesi beklenmektedir:

- Geleceğin kentlerinde doğal çevre tahribatının ve iklim değişiminin insan sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azaltılması için biyolojik çeşitliliğin korunması, yeşil sistemler ve kentsel alanların sağlıklı ilişkisinin sağlanması, yenilenebilir enerji kullanımı, ayrıştırılmış su sistemleri, sağlıklı atık sistemlerin sağlanması,
- Güvensiz, konforsuz, kalabalık otomobile bağımlı, yüksek bloklardan oluşan bir yaşam çevresinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için konutlarda ve konut çevrelerinde yüksek düzeyde yaşam kalitesinin

sağlanması, sosyal hizmetler ve yeşil alanların yeterli ve erişilebilir olması, yaya ve bisiklet ulaşımının desteklenmesi, enerji etkin, erişilebilir güvenli ve ucuz kamu ulaşımının sağlanması mevcut sağlıksız kent dokularının rehabilite edilmesi, yoksullar için satın alınabilir veya kiralanabilir konut üretimi,

- Olumlu sosyal ilişkilerin mental sağlığa olumlu etkisi nedeniyle sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi, dezavantajlı gruplar için sosyal organizasyonların varlığı kültürel faaliyetlere destek verilmesi, toplumsal ayrışmanın önlenmesi,
- İstihdam ve gelir, temel ihtiyaçların karşılanması için yerel ekonomilerinin desteklenmesi, alternatif ekonomilerin devreye sokulması, başlangıç kredisi sağlanması, eğitime yatırım yapılması, yaşam ve iş ortamının kalitesinin yükseltilmesi,
- Fiziksel aktivite, diyet ve sağlıklı beslenmenin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkisini desteklemek için yürüyüş, bisiklet ve yeşil alan kullanımının teşvik edilmesi, sağlıklı beslenme eğitimi.

Kaynaklar

Barton, H. and Grant, M. (2006) A health map for the local human habitat. *The Journal for the Royal Society for the Promotion of Health*, 126 (6).pp. 252- 253.ISSN 1466-4240 Available from: <http://eprints.uwe.ac.uk/7863>.

Pacione, M. (2003). *Urban Environmental Quality and Human Wellbeing—a Social Geographical Perspective*. *Landscape and Urban Planning* 65 (2003) 19–30

Spatial Deconcentration of Economic Land Use and Quality of Life in European Metropolitan Areas (SELMA) (2004). *Deliverable D02 WP2 - Quality of Life Indicators*. .

United Nations (2001) - *Sustainable Cities Programme 1990-2000 - A Decade of United Nations Support for Broad-based Participatory Management of Urban Development*.

World Health Organization, Regional Office for Europe (1997) - *Twenty Steps for Developing a Healthy Cities project 3rd Edition*. WHO.